

O'QITUVCHI MEHNATINI ILMIY ASOSDA TASHKIL ETISH

Sabirova Muxarram

Andijon davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Qosimjonova Mubinaxon Qudratbek qizi

Sattorova Umidaxon Xushnodbek qizi

Andijon davlat pedagogika instituti Texnologik ta'lim 3-bosqich talabalari

Annotatsiya: Mustaqillikning dastlabki yillaridanoq, butun mamlakat miqyosida ta'lim va tarbiya, ilm-fan, kasb-hunar o'rgatish tizimlarini tubdan isloh qilishga kirishildi. Belgilangan maqsadlar muvaffaqiyatli amalga oshirilib, hozirgi kunda ta'lim sohasida yuksak samaradorliklarga erishilmoqda. Bunda o'qituvchilar bilan birga keng jamoatchilik, butun xalqimizning fidokorona mehnatini e'tirof etib, Prezidentimiz I.A.Karimov o'zining "Yuksak ma'naviyat – engilmas kuch" asarida quyidagi fikrlarni bayon etadi: "Maktab, ta'lim-tarbiya masalasi davlat va jamiyat nazoratida bo'lishi asosiy qonunimizda belgilab qo'yilgan. Shu bilan birga, bu keng jamoatchilik, butun halqimizning ishtiroki va qo'llab-quvvatlashini talab qiladigan umummilliy masaladir. Shuni unutmashimiz kerakki, kelajagimiz poydevori bilim dargohlarida yaratiladi, boshqacha aytganda, xalqimizning ertangi kuni qanday bo'lishi farzandlarimizning bugun qanday ta'lim-tarbiya olishiga bog'liq. Buning uchun har qaysi ota-ona, ustoz va murabbiy har bir bola timsolida avvalo shaxsni ko'rishi zarur. Ana shu oddiy talabdan kelib chiqqan holda, farzandlarimizni mustaqil va keng fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan, ongli yashaydigan komil insonlar etib voyaga yetkazish – ta'lim-tarbiya sohasida fidokorona mehnat qilayotgan o'qituvchilarning asosiy maqsadi va vazifasi bo'lishi kerak". Bu ulkan javobgarlik hissi o'qituvchilarda pedagogik mahorat qirralarining turli jarayonlarini hozirgi zamon talablari darajasida takomillashtirishni talab etadi. So'nggi yillarda pedagog va psixolog olimlar o'qituvchilarning pedagogik

faoliyatida fikrlash hamda analitik qobiliyatlarni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etishini ta'kidlamoqdalar. Bu qobiliyatlar asosini esa, o'qituvchining kasbiy refleksiya tashkil etadi.

Kalit so'zlar: O'qituvchining kasbiy refleksiya; appersepsiya; emotsional reaksiyalar; kognitiv tasavvurlar; intellektual refleksiya; kooperativ refleksiya; kommunikativ refleksiya; pedagogik intuitsiya; ekstrapolyatsiya; individual refleksiya; kasbiy refleksiya; inson psixikasi; interiorizatsiya; reflektiv xossalari; pedagogik tashxislash; diagnostika; diagnostik funktsiya; o'qituvchining kasbiy professiogrammasi; o'qituvchining ijtimoiy – psixologik shakllanishi; indikatorlik vazifa.

ОРГАНИЗАЦИЯ РАБОТЫ УЧИТЕЛЯ НА НАУЧНОЙ ОСНОВЕ

Аннотация: С первых лет независимости в стране началась коренная реформа систем образования и воспитания, науки и профессиональной подготовки. Поставленные цели успешно реализованы, и в настоящее время в сфере образования достигнуты высокие показатели эффективности. При этом, признавая бескорыстный труд широких слоев населения, всего нашего народа, а также педагогов, наш Президент И.А.Каримов в своей работе «Высокая духовность – непобедимая сила» высказывает следующие мысли: «Наш Основной Закон устанавливает, что вопрос школы и образования находится под контролем государства и общества. В то же время это общенациональный вопрос, требующий участия и поддержки широкой общественности, всего нашего народа. Мы не должны забывать, что фундамент нашего будущего закладывается в образовательных учреждениях, иными словами, будущее нашего народа зависит от того, какое образование сегодня получают наши дети. Чтобы добиться этого, каждый родитель, учитель и тренер должен прежде всего рассматривать каждого ребенка как личность. Исходя из этого простого требования, воспитание наших детей самостоятельными и широко мыслящими, зрелыми личностями, живущими осознанно, должно быть главной целью и задачей учителей, которые самоотверженно трудятся в сфере образования. Это большое чувство ответственности требует от учителей совершенствования различных аспектов педагогического мастерства в соответствии с современными требованиями.

В последние годы педагоги и психологи подчеркивают важность развития мышления и аналитических навыков в педагогической работе учителей. Основой этих способностей является профессиональная рефлексия педагога.

Ключевые слова: Профессиональная рефлексия учителя; апперцепция; эмоциональные реакции; когнитивные представления; интеллектуальное размышление; кооперативное размышление; коммуникативная рефлексия; педагогическая интуиция; экстраполяция; индивидуальное размышление; профессиональная рефлексия; психика человека; интериоризация; рефлексивные свойства; педагогическая диагностика; диагностика; диагностическая функция; профессиональный профиль учителя; социально-психологическое становление педагога; индикаторная задача.

ORGANIZATION OF TEACHER WORK ON A SCIENTIFIC BASIS

Abstract: From the first years of independence, a radical reform of the education and upbringing, science, and vocational training systems was initiated throughout the country. The set goals were successfully implemented, and high efficiency is currently being achieved in the field of education. In this, recognizing the selfless work of the general public, including teachers, and all our people, our President I.A. Karimov, in his work “High spirituality is an invincible force”, expresses the following thoughts: “Our fundamental law stipulates that the issue of school, education and upbringing is under the control of the state and society. At the same time, this is a nationwide issue that requires the participation and support of the general public, all our people. We must not forget that the foundation of our future is laid in educational institutions, in other words, the future of our people depends on the education our children receive today. For this, every parent, teacher and mentor must first see the individual in the image of each child. Based on this simple requirement, raising our children to be independent and broad-minded, mature people who live consciously should be the main goal and task of teachers who work selflessly in the field of education. This great sense of responsibility requires teachers to improve various processes of pedagogical skills in line with modern requirements. In recent years, pedagogues and psychologists have emphasized the importance of developing thinking and

analytical abilities in teachers' pedagogical activities. The basis of these abilities is the teacher's professional reflection.

Keywords: Teacher's professional reflection; apperception; emotional reactions; cognitive representations; intellectual reflection; cooperative reflection; communicative reflection; pedagogical intuition; extrapolation; individual reflection; professional reflection; human psyche; interiorization; reflexive properties; pedagogical diagnosis; diagnostics; diagnostic function; teacher's professional profile; social and psychological formation of the teacher; indicator task.

KIRISH

Bugungi zamonaviy falsafada esa refleksiya nazariy va amaliy jihatdan farqlanadi. Birinchisi, inson tomonidan tushunchalarning rivojlanish jarayoni, yagona tushuncha doirasida bir ta'rifdan boshqasiga o'tish imkoniyatini beradigan metod sifatida; ikkinchisi esa, individual harakat yoki fikrni tushuncha bilan nisbatlash jarayoni, bunda nisbatlash o'lchovi, ustidan nazorat ta'minlanishi kerak. Hozirgi kunda falsafiy kategoriya sifatida o'rganilayotgan refleksiya psixologiya, sotsiologiya, sinergetika, mantiq, andrologika, evkistika, kibernetika va boshqa ko'plab murakkab fanlarning tadqiqot obyekti sifatida e'tirof etilib tadqiq qilinmoqda. Biz «refleksiya» kategoriyasiga pedagogika va psixologiya nuqtai nazaridan ta'rif beramiz va uning mohiyatini o'rganishda o'qituvchilar kasbiy faoliyatidagi o'rnini tahlil qilishga batafsil to'xtalamiz. Psixologiyada refleksiya «subyekt tomonidan o'zining ichki psixik jarayoni va holatlarini bilish, nazorat qilish» mazmunida talqin qilinadi. O'qituvchining pedagogik faoliyatida, refleksiyaning shaxsga nisbatan ahamiyatini o'rganishda bu tushunchaning ijtimoiy psixologik nuqtai nazardan ta'rifi mukammal ekanligi e'tirof etiladi, unda refleksiya insonning borliqda boshqa insonlar tomonidan qanday qabul qilinishi va baholanishi sifatida qaraladi: refleksiya – «shunchaki subyektning o'z-o'zini bilishi yoki tushunishi emas, balki boshqalar tomonidan «refleksiyalanuvchini» qanday bilishi» va uning shaxsiy xususiyatlarini, emotsional reaksiyalarini va kognitiv tasavvurlarini ham tushunishini o'z ichiga oladi.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Ilk bor refleksiya tushunchasi qadimgi Yunon falsafasida yuzaga kelgan va insonning o‘z ongida kechayotgan mulohazalari haqida, o‘zi fikr yuritishi jarayoni, o‘z fikrlari mazmunini tahlil qilishga e’tiborini jalb qilishni anglatgan (Dekart). Sokrat, Platon, Lokk va boshqa yunon faylasuflari refleksiyaning insonning o‘z–o‘zini bilishga, nimalarga qodir ekanligini e’tirof etishga qaratilgan faoliyati ekanligini ta’kidlashadi. Kant, Gegel, Fixte, Shelling kabi yevropa faylasuflari esa refleksiya insonning bilish qobiliyatlarini rivojlantirish asosi sifatida qarashganlar. Leybnits kons epsiyasiga muvofiq refleksiya insonning appersepsiyaga (idrokning inson o‘tmishidagi tajribasiga va individual xususiyatlariga bog‘liqligi) qodirlik xususiyati sifatida tilga olinadi. Shaxsning psixik rivojlanishini boshqarish imkoniyatlarini ilmiy jihatdan o‘rganib, S.L.Rubinshteyn insonning mavjudligini va uning ijtimoiy borliqqa nisbatan munosabatlarini refleksiya bilan bog‘laydi: «Refleksiya – bu insonning uzluksiz hayot jarayonini go‘yo bir daqiqaga to‘xtatib, uzib qo‘yadi va insonni xayolan uning sarhadlaridan olib chiqib ketadi, shu vaziyatda insonning har bir harakati hayot haqidagi falsafiy fikr-mulohazalari muayyan bir xarakter kasb etadi».

TADQIQOT NATIJALARI

Insonning ijodiy muammolarni hal etishda ro‘y beradigan fikrlashidagi refleksiyaning o‘rganib, olimlar uni fikrlovchi subyektning o‘z – o‘zini boshqarish usuli (Yu.N.Kulyutkin, S.Yu.Stepanov va boshqalar), tanqidiy fikrlash omili (I.N.Semyonov), nazariy jihatdan fikrlashning yuqori ko‘rsatkichi (A.Z.Zak, V.V.Davidov va boshqalar) sifatida ta’rif berib baholaydilar. I.S.Ladenko refleksiyaning intellektual tizimlarning o‘z–o‘zini tashkil qilishidagi ahamiyatini intellektual faoliyatning malaka va ko‘nikmalarini takomillashtirish ehtiyoji hamda nutq, xotira, tasavvurlarning ichki va tashqi shakllari haqida psixologik qarashlarni ishlab chiqish zaruriyati bilan bog‘laydi. U «Refleksiya – ichki tasavvurdan tashqi tasavvurga va aksincha biridan boshqasiga o‘tish, fikrlash jarayonida ushbu jarayonlarning interiorizatsiya (tashqi omillarning ichki omillarga o‘tishi)si haqidagi fikrlarni shakllantirish asosi... Refleksiya asosida nafaqat psixologik bilimlar, balki xotira,

malaka va ko‘nikmalar shakllantiriladi va amalda qo‘llash usullari takomillashtiriladi» deb hisoblaydi. Hozirgi zamonaviy pedagogik ilmiy-tadqiqot ishlarida ko‘plab olimlar refleksiyaning I.N.Semyonov tomonidan taklif qilingan tasnifiga tayanadilar. U refleksiyaning quyidagi turlarini taklif etib sharhlaydi: Intellektual refleksiya: Muammolarni fikrlash asosida ijobiy hal qilishni belgilaydi; Shaxsiy refleksiya: O‘qituvchining nizoli (konfliktlar) pedagogik ziddiyatlardan janjalsiz chiqishni fikran izlanish asosida bartaraf qilishni ta‘minlaydi; Kommunikativ refleksiya: Muloqot jarayonida sheriklarining o‘zaro bir-birlarini tushunib munosabat qilishni ta‘minlaydi; Kooperativ refleksiya: Jamoa a‘zolarining birgalikdagi o‘zaro muntazam mehnat faoliyatlarini muvofiqlashtirish bilan bog‘liq bo‘lgan faoliyat.

O‘qituvchining kasbiy pedagogik faoliyatida refleksiya jarayonini o‘rganib, ko‘plab olimlar uning kommunikativ hamda kooperativ turlarini ustun qo‘yadilar, aynan ushbu usullar o‘qituvchining pedagogik faoliyatida va o‘quvchilar bilan muloqotida ko‘proq namoyon bo‘ladi, deb hisoblaydilar (V.A.Krivosheev, G.P.Shchedrovitskiy va boshqalar). Biroq, bizningcha, pedagogik faoliyatning o‘ziga xos xususiyatlari xilma xil bo‘lganligi sababli refleksiyaning har bir turini alohida o‘rganib tahlil qilish mumkin emas, zero ular ma‘no jihatidan bir – birlari bilan o‘zaro bog‘liq. N.V.Kuzminaning fikricha, refleksiyaning «mazmuni, sherigining ichki dunyosini o‘zaro hamkorlik asosida subyektiv qayta yaratishdan iborat bo‘lgan individlar bir – birlarini ko‘zgudagi kabi aks ettirishi, o‘zaro aks ettirishning o‘ziga xos ikki tomonlamalik jarayoni, qolaversa, bu ichki dunyoda, o‘z navbatida, birinchi tadqiqotchining ichki dunyosi aks etishidir». U refleksiyaning pedagogik qobiliyatlar nuqtai nazaridan o‘rganib, ilk bor o‘qituvchining reflektiv – persektiv qobiliyatlarini alohida komponent sifatida ajratadi. N.V.Kuzmina pedagogik intuitsiyaning shakllanishi reflektiv pedagogik qobiliyatlarning shakllanganlik darajasiga bog‘liq ekanligini ta‘kidlaydi. «Yaxshi intuitsiya o‘qituvchining izlangan natijalarga erishishida tayanishi mumkin bo‘lgan o‘quvchining eng olijanob, ijobiy sifatleri haqidagi axborotlarni ekstrapolyatsiyalaganda (bir hodisani kuzatish asosida olingan xulosalarni boshqa vaziyatlarga tatbiq etish) namoyon bo‘ladi». Olimning ushbu xulosalariga tayanib, faraz qilish mumkinki, ekstrapolyatsiya jarayoni o‘z kasbiy zahiralaridan, o‘z-o‘zini kasbiy jihatdan takomillashtirish

maqsadida foydalanish imkoniyatini beradi. Refleksiv qobiliyatlarni o'qituvchi pedagogik faoliyatining zarur tarkibiy qismi sifatida hisoblagan qator mualliflar (A.A.Bizyayeva, V.V.Vetrova, E.N.Pexota, I.A.Stetsenko, I.G.Tatur, A.V.Xristeva va boshqalar) ularni bo'lajak o'qituvchilarning pedagogika oliy ta'lim muassasalarida o'qishi davridayoq shakllantirish zarurligi haqidagi g'oyalarni ilgari suradilar. A.V.Xristeva refleksiv vaziyatlar mohiyatiga kasbiy faoliyatda ijodiy tizimlar hosil qiluvchi komponent sifatida qaraydi. U bo'lajak o'qituvchining refleksiv tizimini shakllantirish va rivojlantirish pedagogik faoliyatda o'z imkoniyatlarining zarur ijodiy qismi deb biladi va refleksiv tizimsiz o'qituvchining yuksak mahoratli pedagog sifatida takomillashuvi mumkin emas deb ta'kidlaydi olima. Pedagogika oliy ta'lim muassasalari talabalarini o'qitish jarayonidayoq refleksiya mexanizmlarini o'zlashtirishi o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi uchun yangi imkoniyatlar ochishi ta'kidlanadi. O'qituvchining refleksiv individualligi modelini yaratishni hozirgi kunda ko'plab olimlar taklif qilmoqdalar.

Ma'lum pedagogik – psixologik sharoitlarda bo'lajak o'qituvchining shaxsiy kasbiy o'z – o'zini o'rganishini talqin qilishi boshlang'ich nazariy asos va jadval vazifasini o'taydi. Bo'lajak o'qituvchining professional refleksiyasini oliy pedagogik ta'lim muassasalari ta'lim–tarbiya jarayonini individualizatsiyalashtirish asosida rivojlantirish mumkin. Kommunikativ va shaxsiy refleksiyani o'rgangan V.A.Krivosheevning ta'kidlashicha, o'qituvchi o'z faoliyatida pedagogik mahoratni o'zlashtirgani sari hamkasblari va o'quvchilar u haqida nima o'ylashlarini ancha yaxshi tushuna boshlaydi, chuqur o'zlashtirilgan bilim va pedagogik mahorat tufayli o'qituvchi o'z–o'zini baholashga kirishadi. Kommunikativ refleksiya shaxsiy refleksiyaning mazmunini, tizimini va aynan bir xilligini belgilaydi, – degan xulosaga keladi muallif. Ba'zan pedagogik kommunikatsiyada ro'y beradigan uzilishlar, ya'ni o'quvchilar jamoasidagi faoliyatni «tushunmaslik holatlari» tufayli davom ettira olmaslik, pedagogik faoliyatdan refleksiv chiqishga olib keladi, zero ikkinchi o'qituvchi, birinchisining faoliyati mazmunini anglay olmaydi va natijada ularning ikkalasi ham nizo sabablarini tahlil qilishlariga to'g'ri keladi. Individual refleksiya, individlararo refleksiyaning alohida maxsus shakli, deb hisoblaydi ba'zi olimlar. A.A.Bizyayeva o'qituvchining kasbiy

refleksiyasidagi o'ziga xos jihatlarni o'rganar ekan, diqqatini o'qituvchi refleksiyasining boshqa inson faoliyatini tahlil qilish va anglash, shuningdek o'zini tahlil qilish va o'z – o'zini baholash zaruriyati bilan bog'liq bo'lgan asosiy omillariga qaratadi. Olimaning tadqiqotlarida aniqlanishicha, o'qituvchilarning intellektual refleksiya darajasi ularning kasbiy refleksiyasiga bevosita emas, balki uning mahorat komponentlari orqali bilvosita bog'liq. Bu olimaga intellektual refleksiyani o'qituvchilarning kasbiy refleksiyasi rivojlanishi uchun asos sifatida baholash imkoniyatlarini beradi. Bizningcha, bular o'qituvchining uzluksiz kasbiy o'sishini ta'minlash uchun tayanch sifatlar sanaladi. Refleksiv qobiliyat o'qituvchiga pedagogik bilimlarni o'zlashtirish va amaliyotda undan foydalanish jarayonida muhim ahamiyatga ega. «Bu holda, - deb yozadi Yu.N.Kulyutkin, - o'qituvchi o'zining pedagogik mahoratidan foydalanib amaliy qarorlarni ishlab chiqishi va qabul qilishi jarayonlarini refleksiya predmetiga aylantirishi lozim. Buning uchun esa o'qituvchida bu jarayonlarni tahlil qilishning tegishli tafakkur usullari shakllangan bo'lishi kerak». Rivojlangan pedagogik refleksiyasiz, o'qituvchi doimiy tahlil va o'z – o'zini tahlil qilmasdan amaliy va nazariy pedagogik faoliyatda yuzaga keladigan muammolarni va ziddiyatlarni chuqur anglashi, ularni doimiy tahlil qilishning yo'llarini to'g'ri tanlashi, olingan natijalarni tanqidiy baholashi va ularni korreksiyalashi mumkin emas. G.M.Kodjaspirova pedagogik refleksiyani insonning o'z-o'zini anglashi deb, bunda «nafaqat o'qituvchi o'z xatti–harakatlariga to'g'ri baho berishi, balki, o'qituvchi bilan pedagogik muloqot chog'ida o'zaro hamkorlik qiladigan o'quvchilar jamoasi, pedagogik jamoa, ta'lim-tarbiyaga mas'ul shaxslar va ota-onalar uni qanday qabul qilishini tushuna olish qobiliyati hamdir» deb ta'riflaydi. Demak, refleksiya – o'qituvchining o'z-o'zini anglashi o'zining kamchiligi va zaif tomonlarini bilib o'z-o'zini takomillashtirishga intilishi, o'z tarbiyalanuvchilarining hamda o'z-o'zini takomillashtirishga zarur shart-sharoitlar yaratishi uchun mavjud ichki imkoniyatlarini kashf etishidir. Yu.N.Kulyutkina, Ya.S.Turbovskiy, P.V.Xudominskiy kabi tadqiqotchi olimlarning fikricha, o'qituvchining doimiy pedagogik faoliyati, mazmunan refleksiv xususiyatga ega bo'lib, u barcha refleksiv jarayonlarni qamrab oladi. Qayd etish joizki, hozirgi kungacha pedagogik refleksiya tushunchasining mukammal tasnifi mavjud emas. Ehtimol mazkur hodisani o'rganish psixologiya,

pedagogika, pedagogik psixologiya, falsafa kabi fanlarning o‘zaro aloqadorligida amalga oshirilishi bilan bog‘liq holda hal qilinar. B.Z. Vulfov, V.N.Xarkin kabi olimlar refleksiyaning – insonning o‘z-o‘zini anglashi..., kasbiy refleksiyaning esa – o‘z-o‘zini kasbiy faoliyati davomida anglashi, o‘qituvchi mahoratida pedagogik refleksiyaning – pedagogik kasbiy omilkorlikda o‘zini anglashi deb ta’riflaydilar. G.M.Kodjaspirova o‘qituvchining pedagogik faoliyati barcha qirralari bilan refleksiv hodisa bo‘lsa, demak bu pedagogik refleksiya, degan nuqtai nazarni ilgari suradi. Shu munosabat bilan ta’kidlash joizki, o‘qituvchining kasbiy faoliyatida refleksiya muhim rol o‘ynaydi. B.Z.Vulfovning fikriga ko‘ra, kasbiy refleksiya jarayonida o‘qituvchi o‘zi tanlagan pedagogik kasbi talab qiladigan darajada o‘z imkoniyatlarini, u haqdagi mavjud tasavvurlarini pedagogik tajribasining muhim jihatlari bilan nisbatlaydi, va «ixtiyoriy ravishda shaxsiy pedagogik mahorat zanjiri»ni hosil qiladi. Uning fikr mulohazasi L.S.Rubinshteynning pedagogik faoliyatdagi tashqi sabablarning ichki shart–sharoitlar asosida bilvosita harakati haqidagi mashhur qoidasini tasdiqlaydi. O‘qituvchi pedagogik mahoratning asosiy xususiyatlaridan biri uning rivojlanishida uzluksizlikning mavjudligidir. Demak, refleksiv jarayonda o‘qituvchining kasbiy mahorati, kasbiy sifatlari mavjudmi yoki yo‘qmi deb qayd etish kerak emas, balki ularning rivojlanishini, boyib borishini, kuchayishini rag‘batlantirish inobatga olinishi lozim.

Ta’lim jarayoni aynan shunga xizmat qilishi kerak, qachonki bilimlar, ko‘nikma va malakalar ongli ravishda o‘z-o‘zini takomillashtirishga ichki undov bilan qabul qilinsagina u ishlanadi. O‘qituvchining «o‘z-o‘zini kasbiy jihatdan har tomonlama mukammal takomillashtirishi», hamisha amalga oshadigan faoliyat emas. Shunga qaramay, o‘qituvchining o‘zi haqidagi deyarli har qanday fikr-mulohazasi, kasbiy refleksiyaning deyarli har bir jarayoni, kasbiy faoliyatni qiziqarli qilish uchun muhim ahamiyatga ega: chin ko‘ngildan va mehr bilan bajariladigan og‘ir mehnat ham kasbiy faoliyatni osonlashtiradi, bu esa refleksiyaning asosiy mazmun va mohiyati asoslaridan biridir. Pedagog olimlar G.A.Golitsin va G.P.Shedrovitskiyning ishlarida refleksiyaning o‘qituvchi pedagogik faoliyati rivojlanishining asosiy omili va tabiiy mexanizmi sifatida katta ahamiyat berilgan. G.P.Shedrovitskiy refleksiyaning insonning «ijobiy faoliyatlari majmuasi» nuqtai nazaridan o‘rganishni taklif qiladi. U qandaydir pedagogik faoliyatni

amalga oshirish mumkin bo'lmasa, bu g'oya asosida ushbu faoliyat doirasidan tashqariga «refleksiv chiqish» tizimi quriladi, deb hisoblaydi. Bunda inson amalga oshirilmagan faoliyatdan, yangi faoliyat pozitsiyasiga o'tadi va «fikran ma'nolar qurish» vositalariga ega bo'ladi, ulardan kelib chiqib, birlamchi faoliyatni tushunadi va tavsiflaydi, bunda ikkinchi yangi faoliyatda birinchisidan muhim «material» sifatida foydalanadi. Olimlarning bu kabi xulosalari kasbiy refleksiya o'qituvchining o'z-o'zini rivojlantirishda (bu uning o'z ijodiy mehnati natijasidan qoniqmasligi aslo mumkin emasligi bilan belgilanadi) shijoati, kasbiy faoliyatiga oid yangiliklarni muntazam izlanishida, ijodkorligida namoyon bo'lishi bilan asoslanadi, demak refleksiya o'qituvchining o'z-o'zini kasbiy takomillashtirishiga ham asos bo'ladi, deb aytish mumkin. Kasbiy pedagogik faoliyatda refleksiv jarayonlarni o'rganib ta'kidlash mumkinki, refleksiya nafaqat pedagogik faoliyatni rejalashtirish bilan bog'liq hodisa, balki refleksiya mohiyatini kasbiy faoliyatni optimallashtirish maqsadida ham qo'llanadi. Ba'zi olimlarning fikricha, refleksiya – asrlar davomida o'qituvchining kasbiy faoliyatida to'planib kelingan tajribalarida, uning xulq-atvori, muloqot madaniyati, tafakkurida yig'ilgan eski andozalarni, kamchiliklarni bartaraf etish imkoniyatini beradi (G.F.Pojmelkina, E.Yu.Koloshina, E.V.Frolova). O'qituvchining kasbiy refleksiyasiga pedagogik fikrlashning zarur tarkibiy qismi sifatida qarash mumkin, u o'qituvchiga o'z kasbiy faoliyatiga tahliliy yondashishni, o'zining pedagogik faoliyatdagi o'rnini aniqlash va rejalashtirilayotgan ishlarda ijobiy natijalarga erishish uchun pedagogik faoliyatni maqsadli o'zgartirishning optimal yo'llari va konstruktiv vositalarini topish imkoniyatini beradi. Refleksiyaning kasbiy qiyinchiliklarni engishdagi rolini o'rgangan V.A.Metayevaning ishlari hozirgi kunning eng dolzarb tadqiqotlaridan biri sanaladi. Olima refleksiyaning rivojlanganlik darajasi «o'qituvchining kasbiy faoliyatidagi qiyinchiliklarni samarali hal qilishning asosi bo'lmish» pedagogik mahorat natijasida muvaffaqiyatlarga erishishiga bog'liq, degan xulosaga keladi. Biroq, bizning fikrimizcha, o'qituvchi pedagogik faoliyatida muvaffaqiyatlarga erishishi unda refleksiyaning mukammal rivojlanganlik darajasini belgilamaydi, aksincha ta'lim-tarbiyada o'qituvchining muvaffaqiyatga erishishi, o'z faoliyati natijalaridan qoniqishi, o'qituvchining shakllangan kasbiy pedagogik refleksiyasiga bog'liq.

Pedagogik refleksiya o'qituvchiga o'z-o'zini kasbiy jihatdan takomillashtirish manbalarini o'z bilimi va imkoniyatlaridan izlab topishda ko'maklashadi hamda uning rivojlanishini ta'minlaydi.

Inson psixikasi ichki tizimlari tashqi ijtimoiy faoliyat strukturasi qizg'in o'zlashtirish jarayonida shakllanishini, tashqi faoliyatning ichki faoliyatga o'tishini ta'minlaydigan interiorizatsiya (tashqi omillarning ichki omillarga o'tishi) nazariyasiga (P.Jane, J.Piaje, A.Vallon, A.A.Leontev va boshqalar) asoslanib, aytish mumkinki, kasbiy refleksiyaning rivojlanish muammosi o'qituvchining pedagogik mahoratini oshirish asosi sifatida o'rganiladi. O'qituvchi o'z faoliyatini muntazam tahlil qilmasligi aslo mumkin emasligi isbotlangan, bu o'qituvchidan kasbiy faoliyati davomida atrofidagi insonlar (o'quvchi, ota-ona, hamkasblari) bilan muntazam kommunikativ munosabatni tashkil etish pozitsiyasida tura olishini talab qiladi, o'qituvchida bu faoliyat subyekti sifatida o'ziga refleksiv munosabatni shakllantiradi, bu esa ijtimoiy munosabatlar interiorizatsiyasi (tashqi omillarning ichki omillarga o'tishi) natijalarini o'zida aks ettiradi.

MUHOKAMA

Ma'lumki paytda, subyektning o'zini ham o'zgartirish jarayonidir, faoliyatning sifat va samaradorligini oshirish esa shaxsning faoliyat subyekti sifatida takomillashuviga olib keladi yoki aksincha bo'lishi ham mumkin. Bu qoida A.A.Leontevning «shaxsni tadqiq qilishning to'g'ri yo'li ijtimoiy munosabatlarda subyekt faoliyati natijasida o'zi – o'zini harakatlantirish evaziga hosil bo'ladigan transformatsiyalarni (shakl yoki qiyofaning o'zgarishi) o'rganishdan iborat» ekanligi haqidagi xulosasi refleksiv jarayonlarni o'rganish uchun ham asos sanaladi. O'qituvchi pedagogik faoliyatini o'rganishga bag'ishlangan ko'p yillik tajribalar asosida qilingan nazariy xulosalar pedagogik mahoratning rivojlanish jarayonini beshta elementdan iborat tizim asosida o'rganish imkoniyatini beradi. Bu o'qituvchining kasbiy refleksiyasi rivojlangani sari kechadigan va uning asosida uzluksiz pedagogik kasbiy mahoratini va o'z – o'zini takomillashtirish imkoniyatini ta'minlaydigan jarayonlarni chuqurroq tushunishni ta'minlaydi

XULOSA

Shunday qilib, olimlarning tadqiqotlariga tayanib, ta'kidlash mumkinki, o'qituvchining kasbiy pedagogik mahoratini rivojlantirish muammosini faqat uning kasbiy refleksiya takomillashtirish asosida hal qilish mumkin. Kasbiy pedagogik refleksiya nafaqat kasbiy faoliyat, balki, bilim, ko'nikma va malakalarning o'sishini ta'minlaydi hamda ushbu faoliyatni takomillashtirish asosi ham sanaladi. Har qanday o'qituvchi o'z-o'zini tarbiyalash va o'z-o'zini rivojlantirishga hatto juda kuchli intilishi bo'lsa ham, o'zining shaxsiy rivojlanish dasturini maxsus malakalarsiz belgilay olmaydi, bu pedagogik faoliyatdagi muvaffaqiyatga erishish, o'qituvchining o'z ustida ishlashga tayyorgarligi, uning o'z-o'zini tahlil qila olishi, o'z-o'zini tashhislash qobiliyatining qanchalik shakllanganligi bilan bog'liq. Hozirgi kunda umumta'lim maktablari o'qituvchilarining pedagogik faoliyatini takomillashtirish uchun ishlab chiqilgan professiogramma asoslanib, o'qituvchilarni tashhislashning ushbu metodidan foydalanib kelinadi. Biroq ushbu professiogramma o'qituvchining kun sayin o'zgarib turuvchi jamiyat talablariga muvofiq shaxsiy dunyoqarashini, ongini, mafkurasini boyitish dinamikasini to'liq aks ettira olmaydi. Pedagogik faoliyatni tadqiq etish mantiqi, pedagogik tashhislashning turli metodikalarini birlashtirish zaruriyati N.V.Kuzminaning ishlarida keng yoritilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Mirziyoyev Sh. M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruza. 2016 yil 7 dekabr /Sh.M.Mirziyoyev. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2017. – 48 b.
- 2.Mirziyoev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Mazkur kitobdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2016 yil 1 noyabrdan 24 noyabrga qadar Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri saylovchilari vakillari bilan o'tkazilgan saylovoldi uchrashuvlarida so'zlagan nutqlari o'rin olgan. /Sh.M.Mirziyoyev. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2017. – 488 b.

Elektron ta'lim resurslari

1. [www. tdpu. uz](http://www.tdpu.uz)
2. [www. pedagog. uz](http://www.pedagog.uz)
3. [www. Ziyonet. uz](http://www.Ziyonet.uz)